

Spåren av det förflutna – legationskvarteren i Peking

Den som vandrar i kvarteren öster om Himmelska fridens torg upptäcker att här fortfarande finns hus i gammal europeisk stil. Kvarteren kallades i gamla tider av utlänningarna för Legationskvarteren. De minner om de nya former för diplomati som Kina tvingades acceptera mot slutet av kejsardömet. De påminner också om de dramatiska händelser som utspelades här under 55 dagar sommaren 1900.

TEXT: BERTIL LUNDAHL

FOTO: ANDERS EDLER (AE) OCH BERTIL LUNDAHL (BL)

Under Kinas två sista dynastier Ming (1368–1644) och Qing (1644–1912) tillämpade landet en form av relationer med utlandet som kallades tributsystemet. Centralt för detta var att Kina betraktades som centrum för den civiliserade världen och att andra stater som önskade ha kontakter med landet tvingades acceptera rollen som tributstater.

Tributsystemet speglade den konfucianska synen på familjen som modell för relationer både i det kinesiska samhället och världen i stort. Enligt konfucianismen skulle det patriarkala överhuvudet leda familjen och de övriga underordna sig, veta sin plats i hierarkin och bete sig på ett sätt som stod i överensstämmelse med den positionen. Genom att skapa en sådan hierarki och iakttä ett rituellt korrekt beteende kunde man skapa ordning i familjen, samhället och världen. Det är ingen tillfällighet att förbindelserna med omvärlden sorterades under Ceremonidepartementet (Ritministeriet). Det var alltså inte som jämlikar den tidens stater skulle umgås med Kina.

Andra länder kallades i stället för tributstater och skulle komma med sin tribut i form av gåvor till den kinesiske kejsaren. En dag som ansågs lyckobringande valdes för överlämnandet. De utländska sändebuden skulle göra kowtow (ketou) för kejsaren d.v.s. falla på knä tre gånger och föra huvudet mot marken nio gånger. Efter detta tecken på underkastelse fick utlänningarna bedriva handel med varor som de medfört vid det gästboende de tilldelats av kineserna. För att visa sin välvilja gav också kejsaren gåvor till den besökande delegationen och dess regent.

De som var involverade i tributsystemet var främst de

närliggande länderna som Korea, Liuqiu (nu Ryukyu-öarna), Annam (Vietnam), Siam (Thailand), Burma och en mängd andra mindre stater i Sydostasien och Centralasien. Antalet tributbesök bestämdes av Kina och varierade för de olika länderna. Korea gjorde t.ex. fyra besök per år. Siam gjorde ett vart tredje år.

Den kinesiske kejsaren legitimerade också tributstaternas härskare genom att ge dem titlar och skicka sändebud att närvara då de installerades som regenter. Kina skulle dessutom bistå tributstaterna om de invaderades och bidra till att ordning upprätthölls.

Systemet var mycket kostbart för alla parter inte bara för att gåvorna var dyra utan också därför att det handlade om stora delegationer på flera hundra personer som skickades ut, inte bara från tributstaterna utan också från Kina då nya härskare i tributstaterna skulle installeras.

Västerlänningarna och tributsystemet

De västerländska länder som skickade delegationer med sändebud fick anpassa sig till systemet och göra kowtow för kejsaren. Men det var ett system som inte gillades och när Storbritannien skickade en stor delegation under Maccartney för att som det hette ”gratulera kejsaren Qianlong på hans 83-årsdag” 1793 kom frågan åter upp. Man lyckades hitta en kompromiss – att Maccartney föll ner på ett knä - så att briterna inte i egna ögon framstod som vasaller till Kina. Men det briterna egentligen ville uppnå med resan – främst utökad handel och diplomatisk representation i Peking – lyckades man inte alls med.

Diplomatisk representation kunde enligt kejsaren inte

Ingången till den gamla franska legationen vid Dongjiaomin xiang. Här bor Kambodjas prins Sihanouk under sina vistelser i Peking. Foto AE.

Ingången till den gamla brittiska legationen vid Zhongyi lu. Foto AE

komma på tal eftersom det bröt mot kinesiskt ceremoniel och praxis. Och vad beträffar de gåvor som delegationen medförde för att locka till större handel, förklarade kejsaren att Kina hade allt man behövde och därför inte hade behov av de brittiska tingen. I stället ansåg han att Storbritannien borde visa ännu större hängivenhet och lojalitet genom att för evigt underkasta sig Kinas tron.

Britterna och andra europeiska staters företag fick nöja sig med att handla med Kina i Kanton med licensierade kinesiska köpmän. Eftersom de utländska företagen var privata och inte offentliga företrädare för sina länder fanns det enligt kinesiskt synsätt ingen anledning för kejsaren att ha kontakter med dem.

Krigen som öppnade Kina

Men ganska snart kom styrkeförhållandena att ändras så att detta system omintetgjordes. Medan Kinas storhetstid nått sin höjdpunkt i mitten av 1700-talet och sedan börjat vända neråt, medförde industrialiseringen att Storbritannien var en nation på uppåtgående. I och med att britterna blev en stor leverantör av opium till Kina under 1800-talet kom de båda länderna på kollisionskurs. Kejsarens speciella kommissionär Lin Zexu försökte stoppa den illegala handeln genom att beslagta och förstöra utlänningarnas opium i Kanton 1839. Storbritannien förklarade krig och tvingade genom fördraget i Nanjing 1842 Kina att öppna fem hamnar för utrikeshandel.

Ett nytt krig, arrowkriget eller andra opiumkriget, följde 1856–1860. Genom detta krig, i vilket det främsta kejsarliga sommarpalatset i Peking, Yuanmingyuan, plundrades och förstördes av britterna och fransmännen, fick de utländska makterna förutom utökade handelsmöjligheter bl.a. också rätt att ha diplomatisk representation i Peking.

Platsen för legationerna

När det skulle bestämmas var de utländska representanterna skulle bo föreslog kineserna först Yuanmingyuan, men det tillbakavisades av utlänningarna som ville ha sin representation mer centralt belägen. Man enades då om ett område strax öster om de traditionella kinesiska ministeriernas huvudbyggnader. Där vid den gata som senare kom att kallas Legationsgatan fanns sedan tidigare ”De fyra barbarernas gästhem”, som användes av fyra tributstater, när deras representanter var i Peking. Vid gatan fanns också ett ryskt ortodoxt kapell som betjänat den lilla grupp av ryssar och ryssättlingar som fanns i Peking.

Ryssland hade nämligen haft en särställning bland de utländska stater som hade förbindelser med Kina. Till skillnad från övriga europeiska länder hade Ryssland närmast betraktats som en jämlike och fanns t.ex. inte med på listan över tributstater. Den kinesiske kejsaren Kangxi (reg. 1661–1722) hade t.o.m. talat om Peter den store som en jämlike. Ryska handelsmän fick komma till Peking liksom präster, vilka fungerade som själasörjare för ryska krigsfångar som blivit kvar i staden. Ryssarna hade också fått tillstånd att skicka ett begränsat antal studenter för att lära sig kinesiska och manchu. När de europeiska makterna fick tillstånd att upprätta legationer i huvudstaden genom fördraget i Peking 1860 kom den ryska legationen att förläggas på platsen vid kapellet, där ryssarna sedan gammalt hållit till.

Legationskvarteren fram till 1900

Britterna, den ledande makten bland de västeuropeiska staterna, kom att förlägga sin legation precis norr om den ryska. Här arrenderade man ett område som ursprungligen var ett prinspalats, ägt av en av kejsar Kangxis många söner. Dennes ättlingar hade sedan bott i palatset som var ganska förfallet när britterna tog över. Varje år fram till 1900 betalade britterna arrendet i form silvertackor, som lastades på en vagn för vidare transport till Kinas nyinrättade myndighet för utrikesärenden, Zongli Yamen. Denna myndighet kom, på typiskt kinesiskt ansiktsräddande vis, att placeras i ett område nordost om legationsområdet i en gammal, tämligen förfallen byggnad en bra bit från de traditionella ministerierna för att den inte skulle verka lika betydelsefull som dessa.

Förutom Storbritannien och Ryssland kom även Frankrike, Tyskland, Nederländerna, Belgien, Italien, Österrike-Ungern, Spanien, USA och Japan att inrätta legationer i Peking under 1800-talets senare hälft. Legationerna byggde hus i europeisk stil men använde också en del befintliga kinesiska byggnader som lokaler. Fram till 1900 låg de, med undantag för den längre österut belägna belgiska, insprängda bland den kinesiska bebyggelsen i ett område som sträckte sig från ministerierna (vid östsidan av dagens Himmelska fridens torg) till stadsporten Hatamen (Chongwenmen) och gatan som gick norrut därifrån. I söder begränsades området av den öst-västliga stadsmuren som skilde Inre och Yttre staden åt. I norr gick gränsen vid Chang’avenyn. Något väster om mitten delades området av en kanal, Kejsarliga kanalen (Yu He), på vars västra

respektive östra sida den brittiska respektive den japanska legationen låg. Kanalen korsades av Dongjiaomin xiang, av utlänningarna kallad Legationsgatan eftersom många av legationerna låg där.

livet i legationskvarteren

Många av utlänningarna som vistades här hade inte någon högre uppfattning om Peking. Resan dit var obekvämt eftersom man åkte i s.k. Pekingkärror utan fjädrar över håliga gator utan beläggning. På gatorna vimlade det av djur och människor som förorenade, vilket gjorde att det var smutsigt och stank. Dessutom var det bitande kallt på vintern och hett under sommaren. På våren härjade sandstormar och det var egentligen bara hösten med klar himmel och sol som var riktigt uppskattad. Men utlänningarna levde mestadels avskilda från det omgivande kinesiska samhället och ägnade sig åt baler, teater och picknickar. Det fanns klubbar och möjlighet att spela tennis, biljard

m.m. Speciella butiker sörjde för att man fick västerländska varor. Ute på stan bland kineserna kunde man röra sig utan att känna sig hotad.

Boxarupproret bryter ut

Men den relativa idyllen skulle komma att förändras. I slutet av 1800-talet bröt nämligen det så kallade boxarupproret ut. Och måltavlan för boxarna var just utlänningarna. De hade besegrat Kina i krig och öppnat landet för utrikeshandel, vilket gjorde att kinesiska producenter konkurrerades ut av utländska företag som kunde dra nytta av de låga tullsatser utlänningarna krävt. Kriget och krigsskadestånden som krävdes av Kina försämrade statsfinanserna med högre skatter som följd. Stora uppror som Taiping, Nian m.fl. gjorde att tillvaron blev allt svårare för många. Utländska missionärer hade fått tillstånd att verka i landet på nytt efter att kriget öppnat Kina, och nu sökte de omvända de kinesiska "hedningarna". Det var mot kyrkorna, missionärerna

Det gamla postkontoret vid Dongjiaomin xiang är numera restaurang. Foto BL.

och omvända kinesiska kristna som boxarna först kom att rikta sig. Boxarupproret började 1898 i Shandongprovinserna och spred sig sedan. Till Peking kom rapporterna om mördade utlänningar och kristna kineser från allt närmare håll. Vid hovet vann de utlänningsfientliga allt mer inflytande och den verkliga makthavaren där, änkekejsarinnan Cixi, satsade på att boxarna, som nu också strömmat in i Peking, skulle kunna hjälpa de egna trupperna med att fördriva utlänningarna. Oron steg i legationskvarteren och man begärde hjälp från utländska trupper i Tianjin, men de stoppades av boxarna på sin väg mot Peking. Boxarna fortsatte sina angrepp på allt utländskt, och nymodigheter som järnvägar och telegraflinjer förstördes. Utlänningarna i Peking var nu mer eller mindre avskurna från omvärlden.

Den 19 juni gav hovet utlänningarna ett ultimatum att ge sig av före kl. 16.00 dagen därpå eftersom deras säkerhet inte kunde garanteras. Utlänningarna begärde tid för ytterligare förberedelser men var beredda att lämna och bad att få ett möte med representanter för Zongli Yamen klockan nio följande morgon. När inget hördes från den kinesiska sidan begav sig den tyske ministern Baron von Ketteler då av med obehövad eskort till Zongli Yamen för att kräva besked. I norra delen av Hatamen Street överfölls han och mördades. Nu beslöt diplomaterna att i stället stanna i Legationskvarteren, där drygt 900 utlänningar var instängda tillsammans med 2 300 kinesiska kristna och ett 50-tal tjänare.

Anfallet på legationerna inleds

När tiden för kinesernas ultimatum gått ut 16.00 den 20 juni började snart beskjutningen av legationerna. De yttre försvarslinjerna föll snart och man tvingades retirera till den brittiska legationen. Under 55 dagar kom belägringen att pågå och förhållandena blev allt mer ansträngda. Man fick slakta sina polohästar och äta dem, de sanitära förhållandena försämrades, sjukdomar spreds och stanken från liken var svår. Många av byggnaderna blev sönderskjutna men man höll ändå ställningarna. Det berodde också på att det rådde oenighet på den kinesiska sidan om hur man skulle handskas med utlänningarna. Många inflytelserika ämbetsmän var motståndare till den hårda linjen. Även änkekejsarinnans hållning blev uppenbarligen vacklande för i juli skickades plötsligt vagnar med grönsaker, vattenmeloner, mjöl och ris till utlänningarna för att de hade det svårt där inne i hettan.

Den 25 juli kom ytterligare en begäran från den kinesiska sidan om att utlänningarna skulle lämna Peking, men de vägrade. En internationell räddningsstyrka hade

I denna byggnad i hörnet av Dongjiaomin xiang och Zhenyuan lu låg en gång Yokohama Specie Banks huvudkontor i Peking. Idag finns här en kinesisk bank. Foto BL.

nu mobiliserats och närmare 20 000 man, nästan hälften från Japan, satte sig i rörelse mot Peking i början av augusti. Den 13 augusti kom de första – brittiska trupper bestående av sikher – fram till Peking. Legationskvarteren var nu räddade, men för änkekejsarinnan stod det klart att hennes eget liv kunde vara i fara. Därför flydde hon och hennes följe förklädda till bönder på en ”höstlig inspektionstur” till Xi’an där hon kom att stanna i cirka ett år innan hon återvände till Peking.

Resultatet av belägringen blev att 76 utlänningar dog och 179 skadades i legationskvarteren. Flera tusen utlänningar mördades av boxarna ute i landet, därav 56 svenskar ur missionärsfamiljer.

Utlänningarnas hämnd

Efter boxarnas härjningar var det dags för nästa härjningståg när utlänningarna utkrävde hämnd. Peking plundrades och folk som ansågs vara främlingsfientliga avrättades. En segerparad hölls inne i det kejsarliga palatset. Slutpunkten sattes med ett fördrag, det s.k. Boxarprotokollet 1901, som innebar att ett antal utlänningsfientliga ledande personer avrättades eller bestraffades. Dock slapp den mest inflytelserika personen, änkekejsarinnan Cixi, undan. Ett stort skadestånd utkrävdes och inga vapen fick importeras under två år. Utlänningarna fick rätt att upprätta ett permanent garde till försvar för legationerna och utländska trupper skulle placeras på viktiga platser från Peking ut till havet. Tyskarna krävde förutom en ursäkt för mordet på von Ketteler att en äre-

Sankt Michaels katolska kyrka i hörnet av Dongjiaomin xiang och Taijichang angreps under kulturrevolutionen men används nu åter. Foto BL.

port (senare flyttad till Sun Yat-senparken) restes på platsen där han mördades. Även andra krav ställdes.

Legationskvarteren efter Boxarprotokollet 1901

Runt legationskvarteren uppfördes murar och vakter bevakade ingångarna. Speciella buffertzoner skapades utanför murarna där man bl.a. kom att drilla gardet och spela polo. Inga kineser skulle få bo i legationskvarteren, men detta kom att luckras upp efterhand. Nya byggnader i västerländsk stil uppfördes. Hotell, banker, handelshus och affärer växte fram och en ny kyrka, Sankt Michaels, byggdes. Den kejsrerliga kanalen fylldes igen och en väg med plantering skapades. Fler nationer än tidigare satte upp representation här, däribland Sverige.

Även om huvudstaden flyttades till Nanjing 1928 kom centrum för de utländska diplomatiska aktiviteterna att förbli i Peking.

Kommunisterna tar över

Efter 1949 förändrades situationen när kommunisterna kom till makten. Nu tog de nya myndigheterna över och diplomatkvarteren flyttades mellan 1958 och 1966 till de nuvarande områdena i öster och nordost. När stämningarna var som mest utlänningsfientliga under kulturrevolutionen döptes den forna Legationsgatan om till Anti-imperialistiska gatan och i Sankt Michaels kyrka förstördes bl.a. orgeln och glasfönstren. Men numera har man fått ett något mer avspänt förhållande till det utländska från den här tiden även i Peking, vilket bl.a. visas av att den f.d. belgiska legationen har kulturminnesförklarats. Det finns även en del andra byggnader kvar i de gamla legationskvarteren för den som är intresserad av att se tillbaka på relationerna mellan Kina och omvärlden i äldre tider.